

Інституалізація державної політики національної пам'яті Українського народу

Олексій Лук'янов, кандидат історичних наук, доцент¹ (ORCID: 0000-0003-4220-0791)

¹ Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна

АНОТАЦІЯ

Розглянуто актуальні питання щодо формування інституційних засад державної політики національної пам'яті. Досліджено шляхи подолання негативних наслідків тоталітарної спадщини, зменшення розбіжностей у сприйнятті минулого в суспільстві та попередження впливів держави-агресора в інформаційній, освітній і культурній сферах з метою сприяння зміцненню єдності України.

Ключові слова: меморіалізація, національна пам'ять, інституалізація, державна політика національної пам'яті, Український інститут національної пам'яті, державна стратегія.

1. ВСТУП

В сучасних умовах Війни за Незалежність України, боротьби за збереження національної держави та культури, велику актуальність має збереження національної історичної пам'яті Українського народу.

Процес інституалізації політики національної пам'яті в Україні активно відбувався протягом двох десятиліть і набув нового рівня законодавчої визначеності з прийняттям у 2025 році Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу».

2. МЕТА

Метою нашого дослідження є аналіз сучасного правового забезпечення державної політики національної пам'яті Українського народу.

3. АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ, ІСТОРІОГРАФІЯ

У XX ст. теоретичні засади наукових досліджень проблем історичної пам'яті закладені в роботах таких відомих західних дослідників як: Я. Ассман, М. Кені, П. Нора, Д. Олік, Д. Робінс, Й. Рюзен, П. Хаттон.

Різним аспектам збереження національної пам'яті в галузі права та державної політики присвячені дослідження українських науковців, як: І. Вачірук, Л. Герасименко, О. Гнатюк, В. Деревінський, Р. Додонов, А. Л. Зашкільняк, Ю. Зерній, А. Киридон, В. Кривошея, С. Кульчицький, Є. Письменський, В. Солдатенко, С. Троян, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та ін.

4. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗАСАД ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ

Національна пам'ять є однією з основ національної державності. В країнах Європейського Союзу формування державної політики щодо національної історичної пам'яті відбувалося з другої половини XX ст. і на початок XXI ст. набуло рівня інституалізації, який є зразком для сучасного українського політичного керівництва. Після набуття у 1991 році Україною незалежності відбувся фактично процес

деінституалізації офіційної державної радянської системи інтерпретації історичного минулого, яка існувала в інтересах колишньої пануючої комуністичної ідеології. Конституцією України 1996 року було закладено як інституційні засади для розбудови національної державності так і засади суспільного життя в Україні. За статтею 15 Конституції України суспільне життя ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, а жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Також стаття 11 Конституції України покладає на державу обов'язок сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури [1].

Внаслідок суспільно-політичних змін в Україні XXI ст., політичного визначення шляху країни до євроінтеграції та війни за Незалежність в Україні з 2014 року активізувався процес інституалізації політики національної пам'яті, що можна відстежити в основних етапах (прийняття меморіальних законів та інших нормативних актів):

У 2000 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про охорону культурної спадщини» (від 08.06.2000 № 1805-III);

Перемога «Помаранчевої Революції» відкрила можливість прийняття у 2006 році Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років» (№376-V від 28.11.2006 р.), який проголосив Голодомор геноцидом українського народу. У статті 2 зазначено, що публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається протиправною дією [2];

У 2006 році засновано Український інститут національної пам'яті (у підпорядкуванні Міністерству культури України), на який покладено функції реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті, діяльність якого спрямовується та координується КМУ.

Після Революції Гідності, з 2015 року набув чинності комплекс меморіальних законів: Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» (№ 315-VIII від 09.04.2015), Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (№ 316-VIII від 09.04.2015), Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (№ 317-VIII від 09.04.2015), Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів

комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» (№ 316-VIII від 09.04.2015);

Важливим кроком у 2018 році було прийняття Верховною Радою України Закону «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» (№ 2325-VIII від 13.03.2018);

З початком повномасштабної військової агресії проти України з 2022 року набули чинності законодавчі акти, що визначили сучасний стан інституалізації державної політики національної пам'яті: Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» (від 22.05.2022 № 2265-IX), Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (від 13 грудня 2022 року № 2834-IX), Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» (від 21.03.2023 року № 3005-IX).

З набранням у 2025 році чинності Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (від 21.08.2025 року № 4579-IX) інституалізація державної політики національної пам'яті в Україні набуває завершеного характеру. Український інститут національної пам'яті (відповідно до Закону) став центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національної пам'яті Українського народу, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Уряд, в свою чергу, відповідно до Закону, зобов'язаний затвердити Державну стратегію відновлення та збереження національної пам'яті, терміном дії на 5 років. Також, значну ролі у виробленні конкретних заходів державної політики національної пам'яті повинно відіграти Міністерство культури та інформаційної політики України, інші центральні та місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування.

Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» визначено низку важливих понять та саме поняття «Державна політика національної пам'яті Українського народу» (як напрям державної політики, спрямований на створення правових, організаційних, економічних умов і гарантій відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, дослідження та популяризацію історії України). Законом визначається мета, основні принципи та завдання державної політики національної пам'яті Українського народу. Стаття 7 Закону визначає такі основні напрями державної політики національної пам'яті:

- 1) здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті про визначних осіб та події в історії Українського народу;
- 2) планування, організація та проведення комеморативних заходів;
- 3) встановлення та відзначення державних та інших свят, пам'ятних днів і дат;
- 4) забезпечення пошуку, ведення обліку, облаштування, забезпечення збереження та утримання місць поховання жертв злочинів проти Українського народу, жертв воєн, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, зокрема у Війні за Незалежність України;

5) популяризація історії України, у тому числі сприяння створенню інформаційного, культурного, освітнього і туристичного продуктів у сфері відновлення та збереження національної пам'яті;

6) організація всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності та поширення відповідної інформації в Україні та світі;

7) сприяння вивченню історії України у закладах освіти всіх рівнів;

8) сприяння зберіганню, накопиченню, реставрації та забезпеченню доступу до архівних документів, зокрема до архівної інформації репресивних органів;

9) організація записування та збереження усної історичної свідчень;

10) організація міжнародного співробітництва у сфері національної пам'яті;

11) реабілітація та відновлення доброго імені жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років;

12) сприяння створенню музеїв, експозицій та історико-культурних заповідників;

13) реалізація інших напрямів, визначених законодавством України у сфері національної пам'яті [3].

5. ВИСНОВКИ

Ураховуючи аналіз розвитку вітчизняного законодавства та повноважень інститутів влади можемо зробити висновок, що на 2025 рік відбувся важливий етап інституалізації державної політики національної пам'яті Українського народу. Для подальшої повноцінної реалізації державної політики, окрім існуючих законодавчих засад, необхідно центральним та місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування розробити низку підзаконних нормативно-правових актів щодо збереження національної пам'яті та забезпечити їх реалізацію.

Список літератури

- [1] Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141. URL: <https://constitution.in.ua/> (дата звернення: 25.09.2025).
- [2] Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років» (№376-V від 28.11.2006 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
- [3] Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (№ 4579-IX від 21.08.2025 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (дата звернення: 25.09.2025).